

результати теоретичного аналізу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2021. Вип. 4. С. 150–154. DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.29>

10. Національна економічна стратегія на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 03 берез. 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-p>

11. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економіки України. Київ, 2020. 174 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf>

Пікуля Тетяна Олександрівна,
професор кафедри теоретичної
юриспруденції Навчально-наукового
інституту «Юридичний інститут
Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана», кандидат
юридичних наук, доцент

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ЦІННІСНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ: БАЛАНС МІЖ ДЕРЖАВНИМ СУВЕРЕНІТЕТОМ І ПРАВАМИ ЛЮДИНИ

Сучасний етап розвитку української державності характеризується безпрецедентними безпековими викликами, зумовленими повномасштабною збройною агресією та тимчасовою окупацією частини території. У цих умовах особливої актуальності набуває переосмислення національної безпеки не лише як політико-правового чи інституційного феномену, а як ціннісно-правової категорії, що поєднує інтереси держави та права людини [3].

У класичному розумінні національна безпека асоціюється передусім із захистом державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу. Водночас сучасна правова доктрина дедалі більше акцентує увагу на антропоцентричному вимірі безпеки, де людина, її права і свободи визнаються найвищою соціальною цінністю. Такий підхід відповідає конституційним засадам України, згідно з якими утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Філософсько-правовий аналіз національної безпеки дозволяє розглядати її як складну синтетичну категорію, що включає аксіологічний, нормативний та інституційний компоненти.

Аксіологічний аспект полягає у визначенні пріоритетів: чи має держава право обмежувати права людини в ім'я безпеки, і якщо так, то в яких межах. Нормативний вимір охоплює систему правових норм, що регулюють баланс між публічними інтересами та індивідуальними правами. Інституційний компонент пов'язаний із діяльністю органів державної влади, спрямованою на реалізацію безпекової політики [6].

В умовах гібридної агресії та воєнного стану цей баланс набуває особливої складності. З одного боку, держава змушена вдаватися до обмеження окремих прав і свобод (зокрема, свободи пересування, свободи вираження поглядів, права на приватність) з метою забезпечення обороноздатності та громадської безпеки. З іншого боку, надмірне або необґрунтоване втручання у сферу прав людини може призвести до підризу демократичних засад та втрати легітимності державної влади [5].

Ключовим критерієм допустимості обмежень прав людини виступає принцип пропорційності. Згідно з цим принципом, будь-яке обмеження має бути необхідним, адекватним поставленій меті та таким, що не перевищує меж, потрібних для досягнення цієї мети. У сучасних дослідженнях наголошується, що саме принцип пропорційності дозволяє забезпечити ефективний баланс між вимогами безпеки та гарантіями прав людини в умовах війни [7].

Окрему увагу слід приділити проблемі забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях. У таких умовах держава об'єктивно обмежена у можливостях реалізації своїх позитивних зобов'язань, однак це не звільняє її від відповідальності за вжиття всіх можливих заходів для захисту своїх громадян. Як свідчать сучасні наукові дослідження, ефективність таких заходів значною мірою залежить від узгодженості національних і міжнародних правових механізмів [4].

Суттєвою є також трансформація самого поняття суверенітету. У сучасному світі він уже не є виключно внутрішньою прерогативою держави, а перебуває у взаємодії з міжнародними стандартами прав людини. Це означає, що реалізація суверенітету має здійснюватися з урахуванням міжнародно-правових зобов'язань, що обмежують свавільне втручання держави у сферу прав і свобод [8].

Крім того, в умовах війни національна безпека набуває комплексного характеру, охоплюючи не лише військовий, а й інформаційний, економічний та гуманітарний виміри. Як зазначається у сучасних наукових працях, забезпечення

національної безпеки є визначальним фактором сталого розвитку держави та передумовою ефективної реалізації прав людини [9].

Таким чином, національна безпека як ціннісно-правова категорія є результатом динамічного балансу між інтересами держави та правами людини. Ефективна безпекова політика повинна ґрунтуватися на принципах верховенства права, пропорційності, законності та поваги до людської гідності. Лише за таких умов можливо забезпечити як стійкість держави, так і збереження демократичних цінностей, що становлять основу правопорядку.

У підсумку слід зазначити, що український досвід протидії гібридній агресії демонструє необхідність інтеграції безпекового та правозахисного підходів. Національна безпека не повинна протиставлятися правам людини, а навпаки – розглядатися як умова їх реального забезпечення. Це зумовлено тим, що:

по-перше, ефективний захист суверенітету і територіальної цілісності держави створює базові передумови для реалізації всього комплексу прав і свобод людини, адже в умовах окупації чи втрати державного контролю їх гарантування істотно ускладнюється або стає неможливим;

по-друге, функціонування стабільних і дієздатних державних інституцій, які є складовою національної безпеки, забезпечує механізми правового захисту, доступ до правосуддя та виконання позитивних зобов'язань держави;

по-третє, належний рівень безпеки сприяє збереженню публічного порядку, що є необхідною умовою для реалізації громадянських, політичних, соціальних та економічних прав.

Таким чином, національна безпека виступає не лише інструментом захисту держави, а й фундаментальною передумовою існування дієвої системи гарантій прав людини, що особливо виразно проявляється в умовах воєнних та гібридних загроз.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

3. Незалежність України: права людини та національна безпека : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 2022). URL: <https://ccu.gov.ua/library/nezalezhnist-ukrayiny-prava-lyudyny-ta-nacionalna-bezpeka>.

4. Ромців О. І. Забезпечення національної безпеки України в умовах геополітичних викликів. 2025. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/41.pdf>.
5. Національна безпека України в умовах воєнного стану: особливості її забезпечення. 2025. URL: https://lsej.org.ua/8_2025/63.pdf.
6. Національна безпека як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. 2025. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/4893>.
7. Національна безпека й права людини: баланс, правові механізми забезпечення. 2025. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/344234>.
8. Національна безпека України в умовах нових викликів і загроз : монографія. 2023. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstreams/665a9dd5-4dac-4455-839d-a69ee4e1c08b/download>.
9. Національна безпека як визначний фактор сталого розвитку в умовах збройної агресії. 2025. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/download/2025-16-02-25/2025-16-02-25/1754>.